

Сучасний стан та напрями удосконалення системи професійно – технічної освіти в Україні

Стаття присвячена розгляду сучасного стану та напрямкам удосконалення системи професійно – технічної освіти в Україні. Проаналізовано певний стан та тенденції підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у системи професійно – технічної освіти. Запропоновано напрями удосконалення системи професійно – технічної освіти з метою поліпшення структури та якості підготовки робітничих кадрів у відповідності до потреб ринку праці.

освіта, професійно – технічна освіта, робітничі кадри, професійно – технічні навчальні заклади, ринок праці, підготовка робітничих кадрів, кваліфіковані робітники, децентралізація професійно-технічної освіти, якість навчання і підготовки робітників

Професійно – технічна освіта України має потужний інтелектуальний, творчий потенціал і відповідний досвід у системі підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Професійно – технічна освіта, яка органічно пов'язана із суспільним виробництвом і працює на відтворення робітничих кадрів країни наочно віддзеркалює соціально – економічний стан у галузях виробництва і сфері послуг.

За сучасних умов розвиток професійно – технічної освіти України у поєднанні з дефіцитом кваліфікованих робітників спонукають до розробки системи якісно нової підготовки робітничих кадрів з чітким визначенням завдань та пріоритетів, які б сприяли успішній взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, державної служби зайнятості, роботодавців, громадськості та навчальних закладів.

Про актуальність зазначеного питання, за прогнозами науковців, свідчить той факт, що за умов збереження сучасних тенденцій у 2015 році потреби промисловості у кваліфікованих робітничих кадрах у більшості регіонів України, задовольнятимуться лише на 30 – 37 відсотків.

Саме це зумовлює потребу докладного вивчення сучасного стану та напрямів удосконалення системи професійної – технічної освіти, що впливають на зміну структури підготовки робітничих кадрів на підставі чого, можливе розроблення науково обґрунтованої політики щодо регулювання та удосконалення системи професійно – технічної освіти в Україні.

У вітчизняній та зарубіжній економічній науці налічується велика кількість наукових праць, присвячених цим питанням: загальному стану професійної освіти на початку ХХІ сторіччя (А. Гуржий, В. Зайчук, Н. Ничкало, О. Щербак), історико – педагогічним аспектам підготовки кваліфікованих кадрів (О. Аніщенко, О. Коханко, І. Лікарчук, С. Нікітченко, Н. Падун), діагностиці, стану та розвитку педагогічної майстерності у професійних навчальних закладах (І. Зязюн, Т. Іванова, О. Панченко, М. Лещенко), забезпечення якісно нового кадрового потенціалу ПОН (О. Коваленко), теорії та практиці навчання, проблемам підготовки кадрів ПТНЗ (Р. Гуревич, В. Лозовецька, Л. Лук'янова, Н. Ткачова), загальному огляду історичного розвитку

контексті інноваційних змін (Н. Абашкіна) тощо.

Водночас, теоретичні та практичні напрями забезпечення якості та структури підготовки кваліфікованих робітничих кадрів в професійно – технічних закладах не відповідають вимогам новітнього високотехнологічного обладнання на вітчизняних підприємствах, і залишаються недостатньо вивченими на сучасному етапі розвитку інноваційної економіки.

У зв'язку з цим, метою даної статі є удосконалення системи професійно – технічної освіти та формування сучасних механізмів, які будуть забезпечувати відповідність сфери підготовки кваліфікованих робітничих кадрів потребам сучасного ринку праці.

Професійно-технічна освіта України - є комплексом педагогічних і організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури [1].

Питання функціонування системи професійно – технічної освіти регламентуються відповідними законодавчими та нормативними актами. Серед яких, Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1060-ХІІ, Закон України «Про професійно – технічну освіту» від 10 лютого 1998 року № 103/98, постанова КМУ № 784 від 27.08.10 року «Про затвердження Порядку працевлаштування, випускників професійно-технічних навчальних закладів, підготовка яких проводилася за державним замовленням», розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 1723-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011 – 2015» [2].

Характеризуючи сучасний стан системи професійно – технічної освіти необхідно зазначити, щодо мережі державних навчальних закладів ПТО станом на 01.01.2010 року входить 976 навчальних закладів, з них до системи професійно – технічних навчальних закладів МОН України входить 874 навчальних закладів, а саме 477 професійних ліцеїв, 159 професійно – технічних училищ, 176 вищих професійних училищ, 62 центри професійно – технічної освіти.

У 2009 навчальному році загальний контингент учнів ПТНЗ становив 424,3 тис. осіб, в порівнянні з 2010 роком кількість учнів збільшилася і становила 433,5 тис. осіб, а в порівнянні з 1990 роком, загальна кількість зменшилася на 209,9 тис. осіб (рис.1). Найвища чисельність підготовлених кваліфікованих робітничих кадрів становила 376,7 тис. осіб у 1990 році, в порівнянні з 2010 р. – 247,4 тис. осіб, тобто зменшився на 129,3 тис. осіб, таке зменшення пов'язане з зменшенням кількості закладів, в порівнянні 1990 р. – 1246 закладів, у 2010 р. – 976 ПТНЗ, і відповідно зменшенням кількості прийнятих учнів. Найбільш критичною ситуацією щодо випуску чисельності кваліфікованих робітничих кадрів вважається 2009 р.- 239,4 тис. осіб.

Протягом останнього часу спостерігалась тенденція щодо змін мережі училищ за галузевими спрямуванням, збільшувалась кількість навчальних закладів, що готують робітників для промисловості. Це є свідченням розвитку видів економічної діяльності та збільшенням попиту на робітників для сфери виробництва (312 училищ із контингентом 186 тис. осіб здійснює підготовку робітників для машинобудівної, металургійної, добувної галузей, транспорту та зв'язку). Позитивна динаміка розвитку цих галузей проглядається при формуванні контингенту учнів. Якщо у 2003р. чисельність учнів, які здобувають професії для промисловості, становила 130 тис. осіб, а у 2004 р. зменшилася до 121 тис., то у 2005 р. кількість учнів починає збільшуватися і становить вже 128 тис., а у 2007 р. – 146 тис. осіб [4].

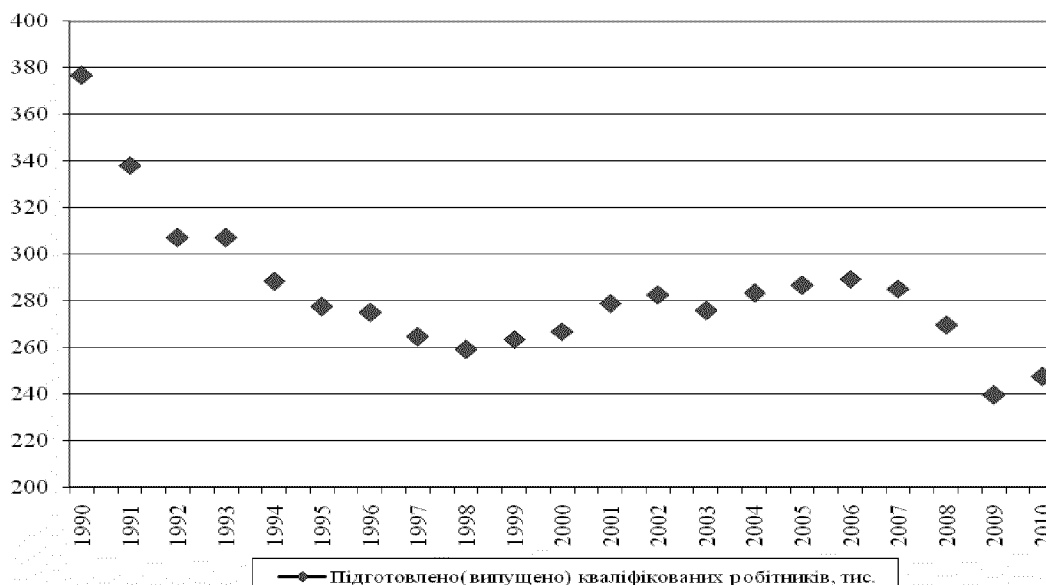

Рисунок 1- Динаміка підготовки кваліфікованих робітників у 1990 – 2010рр.

За галузевим спрямуванням підготовлено кваліфікованих робітників для промисловості у 2008 р. – 61,5 тис. осіб (23%); транспорту – 34, 0 тис. осіб (12,7%); зв'язку – 1,8 тис. осіб (0,7%); будівництва – 32,0 тис. осіб (11,9%); агропромислового комплексу – 25,4 тис. осіб. Сьогодні переважна більшість підприємств відчуває потребу в кваліфікованих робітниках за виробничими професіями, зокрема токарях, ковалях, ливарниках, термістах, слюсарях – інструментальниках, фрезерувальниках.

Це обумовлюється тим, що ринок освітніх послуг відстає від потреб ринку праці у кваліфікованих робітниках, що свідчить про відсутність механізму взаємодії між ними.

Як правило, замовлення на підготовку робітничих кадрів здійснюється епізодично, без урахування запитів на перспективу та вікового цензу працівників. Унаслідок цього чимало випускників не можуть працевлаштуватися.

Проблема законодавчого вирішення питання щодо першого робочого місця випускника професійно – технічного навчального закладу досі не врегульована. За сучасних умов не розроблено механізм прогнозування потреби робітників на загальнодержавному та галузевих рівнях, що значно ускладнює визначення потреби у підготовці фахівців різного професійного спрямування, вдосконалення мережі навчальних закладів та їх перепрофілювання, спеціалізацією. Практично в державі не розраховуються реальні потреби: кого, скільки і якої кваліфікації необхідно готувати в професійно – технічних навчальних закладах для потреб нашої економіки. Не задіяні тут і ринкові механізми.

Характерно, що нині в країні існує певна кількість безробітного населення, тоді як виробництво потребує десятків тисяч кваліфікованих робітників, але високих розрядів, належного рівня підготовки.

Щодо обсягів замовлення на підготовку робітничих кадрів, потрібно зауважити, що вони повинні відповідати реальним потребам економіки країни, у першу чергу, для інноваційних галузей, а також забезпечувати умови для реалізації конституційного права громадян на безкоштовне здобуття професійно – технічної освіти.

Важливим чинником якості підготовки майбутнього фахівця також є видання підручників нового покоління, що відповідатимуть вимогам нових державних стандартів. За останні три роки видано 89 найменувань підручників та навчальних

посібників загальним накладом понад 1,4 млн. примірників.

Внаслідок незадоволення потреб професійно – технічних навчальних закладів на розвиток, практично не здійснюється оновлення основних фондів, придбання сучасних засобів навчання та виробництва. До навчальних закладів практично не надходять нові верстати, сучасні інструменти на навчальне обладнання. Бракує сировини і матеріалів для організації навчальна – виробничого процесу, наближеного до сучасного виробництва. Понад 80% навчального обладнання та техніки використовується більш як 25 років, вони морально та фізично застарілі.

На якість підготовки робітничих кадрів великою мірою впливає неякісна організація виробничої практики учнів. Економічне становище підприємств не дає можливості проводити практику учнів в умовах реального виробництва. Особливо погіршився стан з організацією виробничого навчання та виробничої практики після прийняття змін до законодавства в частині обов'язкової оплати праці учнів, в період практики. Часто у підприємств не передбачені видатки таких коштів, а за законом вони не мають права не оплачувати роботу учнів. Тому такі колізії потребують негайного врегулювання.

Одним з напрямів підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників в умовах ПТНЗ передбачає розширення сфери використання інформаційних технологій. Протягом двох років до ПТНЗ поставлено 806 навчальних комп'ютерних комплексів, до складу яких входить 12,9 тис комп'ютерів. Одним із головних показників рівня комп'ютеризації – кількість учнів на один комп'ютер та ефективне застосування їх у навчально – виробничому процесі. На сьогодні станом на 01.01.2010 року для професійно – технічних навчальних закладів цей показник складає 15 учнів на один комп'ютер. Кількість ПТНЗ, підключених до мережі Інтернет – 831 (95%), що мають власні веб- сайти – 534 (61%).

Станом на початок 2010 року в навчальних закладах професійно – технічної освіти працює 57,1 тис. педагогічних працівників, з них 16,5 тис. викладачів (28,9%) та 22,1 тис. майстрів (38,7%). За результатами моніторингу якісного складу та вікового цензу педагогічних працівників училищ 68 %- мають освітній рівень бакалавра та магістра, 32% - освітній рівень молодшого спеціаліста. За останній рік кількість викладачів, які мають вищу кваліфікаційну категорію, збільшилася на 8% у порівнянні з 2006 роком, викладачів з педагогічним званням на 10 %, майстрів з педагогічним званням на 12%.

Підготовка робітничих кадрів здійснюється за 530 професіями. У державних професійно – технічних навчальних закладах випуск у 2010 році становив 247,3 тис. кваліфікованих робітничих кадрів. Професійна підготовка у 2010 році осіб, які мали повну загальну середню освіту - 94,1 тис., здобули професію із повною загальною середньою освітою – 84,0 тис., здобули професію без отримання загальної середньої освіти – 13,2 тис. осіб. Проходили професійне навчання незайняте населення – 16,1 тис., працівники підприємств – 30,6 тис. осіб.

За соціальним станом на 01.01 2010 р. навчаються в професійно – технічних закладах учні з малозабезпечених сімей - 26% (34681 тис. осіб), де мають одного з батьків – 48% (64185 осіб), сироти та діти, що залишилися без піклування батьків – 13,7% (18280 осіб), у сім'ях, де виникли несприятливі умови для виховання дітей – 8,6 % (11461 осіб) та осіб з фізичними та розумовими вадами – 3,7% (4963 осіб). За статтю на частку чоловічої статі припадає – 60% (233685 осіб), жіночої – 40% (155303 осіб).

У порівнянні можна відзначити позитивні тенденції збільшення відповідно з випуском робітничих кадрів у 2009 р. на 8 тис. осіб – 239,3 тис., і зменшенням у 2008 році на 22,3 тис. - 269 тис. осіб. Взагалі рівень підготовлених кваліфікованих

робітничих кадрів істотно зменшується.

Із 239,3 тис. осіб, що закінчили ПТНЗ у 2009 працевлаштовані за професією 84,4%, із них 81,9 працевлаштовані ПТНЗ. Рівень задоволеності робочим місцем середній – 51,7%, високий – 39,0%. Рівень задоволеності отриманою професією високий – 59,6%, середній – 37,6%. Причини звільнення робітничих кадрів пов'язані із незадоволеною заробітної плати – 47%, незадоволення умовами праці – 16,3%, вступу до вищого навчального закладу – 19,6%. Серед побажань щодо покращення процесу навчання за отриманою професією залишаються покращення практичної підготовки – 39,7% та теоретичної підготовки – 22,1%.

Серед причин непідготовленості до роботи на робочих місцях випускники (8,8%) називають: сімейні обставини – 27,3%, відсутність вакантних робочих місць – 17,6%, відсутність бажання працевлаштовуватися на роботу за професією – 11,6%, розчарування отриманою професією – 4,9%, відсутність пропозицій від ПТНЗ – 4,7%. 3 них зареєстровані в службі зайнятості 24,3% опитаних випускників, 75,7% - не зареєстровані. Такі дані отримані в результаті проведеного анкетування випускників ПТНЗ у 2010 року, число опитуваних становило – 67,9% випущених кваліфікованих кадрів [3].

Стосовно досвіду країн Європейського Союзу механізми удосконалення професійно – технічної освіти свідчать, що для досягнення результативності та ефективності системи професійно-технічної освіти необхідно проводити значну кількість досліджень стану та змін, що відбуваються на ринку праці. В результаті визначаються професії, які користуватимуться попитом роботодавців, а також професії, з яких кадрів підготовлено більше, ніж реально потребує ринок праці.

Для виправлення ситуації створюються відповідні структури та підрозділи, що системно займаються моніторингом та прогнозуванням щодо поточних та перспективних потреб ринку праці у кваліфікованих робітниках і кваліфікаційних вимог до них з боку роботодавців.

Позитивним в цьому сенсі є досвід Фінляндії, де цим питанням опікуються на регіональному рівні органи управління освітою, науково-дослідні установи та безпосередньо навчальні заклади у співпраці із соціальними партнерами.

В реаліях сьогодення повноваження та відповідальність за розроблення навчальних планів та програм, які б враховували вимоги роботодавців до змісту навчання, доцільно було б передати регіонам та безпосередньо ПТНЗ. Важливим є також питання щодо проведення незалежної оцінки якості компетенції випускників ПТНЗ та інших категорій громадян, які набули таких компетенцій в процесі трудової діяльності чи шляхом неформальної освіти.

Сьогодні така практика існує в переважній більшості країн Європейського Союзу, й вона дає позитивні результати (наприклад, в Іспанії, Данії, Нідерландах). За таких умов робітничі кадри зацікавлені у постійному підвищенні своєї кваліфікації, набутої різними шляхами. Для реалізації такої моделі в Україні необхідно створити незалежні інституції сертифікації кваліфікацій.

Для покращення ефективності та розвитку професійно – технічної освіти в Україні необхідно вжити такі заходи:

- чітко визначити політику професійно – технічної освіти в умовах ринкових відносин, яка була б зорієнтована як на задоволення потреб особистості в професійно – технічній освіті, так і забезпечення ринку праці кваліфікованими робітничими кадрами;
- створити передумови для істотного підвищення професійної, соціальної та територіальної мобільності робочої сили шляхом їх відповідної професійно - освітньої підготовки, трансформування мережі професійно – технічних навчальних закладів відповідно до перспективних вимог економіки, розвитку професійно – технічного

навчання персоналу на виробництві;

- вдосконалити та демократизувати форми управління професійно – технічною освітою, розвитку міжнародного співробітництва у цій галузі;

- подолати невідповідність матеріально – технічної бази переважної більшості професійно – технічних навчальних закладів науково – технічному і технологічному розвитку сучасних виробничих процесів;

- завершити розроблення державних стандартів нового покоління з усіх робітничих професій з урахуванням новітніх технологій та впровадження їх у навчально – виробничий процес; впровадження нового державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників з технологічно нових професій з широкою сферою застосування;

- забезпечити навчальні заклади підручниками та навчальними посібниками, розробленими відповідно до вимог державних стандартів професійно – технічної освіти;

- забезпечити заклади ПТНЗ висококваліфікованими педагогічними кадрами.

Потребує поліпшення і виховна робота з учнями ПТНЗ. Її головним напрямом слід вважати є створення умов для формування позитивної позиції особистості в процесі різноманітних видів діяльності, що сприяють інтелектуальному, патріотичному, морально – етичному, естетичному вихованню молоді.

У процесі виховної роботи у учнів мають бути сформовані мотиви до ефективної праці, підприємницької, економічно активності, а також здійснена орієнтація на постійний саморозвиток, отримання нових знань, зростання професійної майстерності, конкурентоспроможності на ринку праці. Розв'язання цих задач в умовах ринкової трансформації економіки може бути досягнуто лише на основі гнучкого поєднання ринкових методів впливу з обов'язковим нормативно – правовим державним регулюванням.

Таким чином, реалії сьогодення потребують створення механізмів, які б забезпечили взаємодію між соціальними партнерами (наприклад, між ПТНЗ і підприємствами, місцевими органами виконавчої влади) у напрямі створення ефективної системи професійно – технічної освіти, яка була б спрямована на задоволення потреб ринку праці та стала дієвим чинником формування інноваційної моделі економіки.

Задоволення потреб регіональних ринків праці вимагає більш гнучкої структури управління професійно-технічною освітою, в якій саме регіональний рівень має нести відповідальність за обсяги та якість підготовки робітничих кадрів. Це вимагає перерозподілу обов'язків між органами управління освітою, їх партнерами: органами праці та соціальної політики, державної служби зайнятості, галузевими управліннями облдержадміністрацій, об'єднаннями роботодавців та профспілок.

Вирішенню цього завдання сприятиме поетапна децентралізація професійно-технічної освіти, що дозволить гнучко реагувати на регіональні потреби в кваліфікованих робітничих кадрах з врахуванням місцевих демографічних та економічних факторів. Децентралізація системи професійно-технічної освіти потребуватиме сучасних підходів до формування політики та стратегії в цій галузі та законодавчого врегулювання ряду питань, що сьогодні вирішуються на центральному рівні, але можуть і повинні бути передані в регіональне управління.

Список літератури

1. Закон України «Про професійно-технічну освіту»// Відомості Верховної Ради України. 1998.-№ 32.- ст.215

2. Концепція розвитку професійної освіти й навчання в Україні (2010-2020 рр.).- Електронний ресурс // <http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2009>
3. Професійно – технічна освіта в Україні. – Електронний ресурс // www.proftekhoshvita.org.ua
4. Україна в цифрах у 2010 році. Державний комітет статистики України. – 2010.- С.207 – 211.
5. Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу ХХІ століття: зб. матеріалів, підготовлених у рамках реалізації укр.-нім. проекту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні». – К., 2009.- 168 с.

В.Зайченко, А.Лаптева

Современное состояние и направление усовершенствования системы профессионально – технического образования в Украине

Статья посвящена рассмотрению современного состояния и направлениям усовершенствования системы профессионально – технического образования в Украине. Проанализированы определенные состояния и тенденции подготовки квалифицированных рабочих кадров в системе профессионально – технического образования. Предложены направления усовершенствования системы профессионально – технического образования с целью улучшения структуры и качества подготовки рабочих кадров в соответствии с потребностями рынка труда.

V.Zaychenko, A.Lapteva

Modern is consideration and key directions of the professional and technical education systems in Ukraine

The modern state is consideration and key directions of the professional and technical education systems in Ukraine are offered in the paper. The tendencies of skilled working personnels training are analysed in the system of professional and technical education. The directions of improvement of the professional and technical education system with the purpose of improvement of structure and quality of workings personnels training are offered correspondence with on conditions the labour market demand.

Одержано 03.10.11